

НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Клименко Наталія Анатоліївна

УДК 338.24:631.14:339.564 [477]

**МЕНЕДЖМЕНТ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ГАЛУЗЕЙ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ**

08.06.02 – підприємництво, менеджмент та маркетинг

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному аграрному університеті Кабінету Міністрів України.

Науковий керівник - доктор економічних наук, професор

Кадієвський Володимир Андрійович -
Національний аграрний університет, завідувач
кафедри економічної кібернетики

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України
Завадський Йосип Станіславович -
Національний аграрний університет, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
Скрипніченко Марія Іллівна -
Інститут економічного прогнозування НАН України,
завідувач відділу моделювання економічного розвитку

Провідна установа – Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України,
відділ регіональних проблем розвитку і розміщення сільськогосподарського виробництва, м. Київ

Захист відбудеться 20 грудня 2001 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.004.01 у Національному аграрному університеті за адресою: 03041, м. Київ-41, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус 3, аудиторія 65.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного аграрного університету за адресою: 03041, м. Київ-41, вул. Героїв Оборони, 11, навчальний корпус 10.

Автореферат розісланий „ 19 “ листопада 2001 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
Балановська Т.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ступінь розвиненості національної економіки будь-якої держави світу та місце в світовій економічній системі значною мірою визначаються здатністю до максимального використання внутрішнього потенціалу окремих галузей АПК і створення якісних переваг із ведення торговельних операцій за межами країни. Така домінуюча в світовій економічній науці та господарській практиці концепція економіки ринку ставить перед Україною в перехідний період її розвитку завдання не лише внутрішнього гармонізованого розвитку та нарощування експортного потенціалу, а й одночасного створення стійких передумов формування взаємовигідних стосунків з зовнішнім економічним середовищем.

На актуальність цих положень, що мають значення державної ваги, та необхідність їх вирішення вже найближчим часом звернуто увагу в Указі Президента України “Про заходи щодо розвитку продовольчого ринку та сприяння експорту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів” № 601/2001 від 7 серпня 2001 р.

Вирішення проблеми стійкого нарощування обсягів виробництва й експортного потенціалу галузей АПК України характеризується підвищеним рівнем складності, тому

що вона охоплює агропромислове виробництво, його ефективність, державну політику в цій сфері, демографічні фактори, соціально-економічні умови формування ринків агропродовольчої продукції та експортного потенціалу підприємств і регіонів, тенденції зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Проблемі формування і практичної реалізації експортного потенціалу України присвячено праці вчених економістів–аграрників. Зокрема, питання оптимізації експортного виробництва в аграрній сфері та удосконалення аграрного менеджменту знайшли своє відображення в наукових публікаціях відомих вчених–економістів В.Г. Андрійчука, В.І. Бойка, П.І.Гайдуцького, В.П. Галушка, Й.С.Завадського, В.А. Кадієвського, А.М. Кандиби, С.М. Кваші, І.І. Лукінова, А.М. Макаренка, П.О. Мосіюка, Б.Й. Пасхавера, М.І.Скрипніченко, С.І. Соколенка, А.А. Фесини, В.К. Черняка, А.Е. Юзефовича, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та інших.

У той же час багато сторін її залишаються нерозкритими і потребують вивчення. Це пов'язано з тим, що в нових умовах господарювання створюються принципово інші передумови формування внутрішнього ринку та реалізації експортних можливостей, потребують розробки нові механізми організаційно- економічного супроводження зовнішньоекономічної діяльності в аграрній сфері.

У наукових роботах розглядаються, як правило, окремі аспекти досліджуваної проблеми, що звужує можливість системного дослідження менеджменту експортного потенціалу аграрного сектору економіки України.

Особливо актуальними дослідження формування та використання експортного потенціалу галузей АПК постають ще й тому, що зовнішня торгівля продукцією аграрного сектору ще недостатньо виконує свою функцію щодо компенсування негативних наслідків кризового стану економіки країни, підтримки вітчизняного товаровиробника, трансферу новітніх технологій, формування продуктивної структури виробництва, експорту та імпорту агропродукції тощо.

Крім того, науково-методологічна розробка механізму формування та регулювання експортного потенціалу АПК вимагає нового наповнення його принципів та завдань менеджменту. Все це потребує розробки такої системи менеджменту експортного потенціалу, яка охоплює оптимізацію виробництва, створення умов інноваційного менеджменту, моніторингу та диверсифікації виробництва з метою підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності АПК і розширення ринків збуту сільськогосподарської продукції. Потребують також вдосконалення вітчизняні методики аналізу міжнародного товарообміну, оцінок сегментації ринків, розширення інтеграційного простору, методи аналізу ефективності експортно-імпортних операцій, шляхів державної підтримки експорту продукції галузей АПК. Саме тому на сучасному етапі ринкової трансформації організаційно–економічних основ функціонування АПК України пріоритетного значення набуває докорінна зміна методологічних підходів до управління експортним потенціалом та до організації процесу формування, зберігання та нарощування потенційних можливостей аграрного сектору. Актуальність проблеми, недостатній ступінь її дослідженості стосовно сучасних потреб економіки, наявність багатьох дискусійних питань зумовили вибір теми, визначили її логіку і мету дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до програми науково–дослідних робіт Національного аграрного університету і є складовою частиною комплексної теми: “Розробка питань менеджменту та маркетингу на різних рівнях АПК в умовах ринкової економіки (номер державної реєстрації 0193222U022571). Зазначена тема виконувалася згідно з ДНТП “Ринкова трансформація аграрної сфери економіки України”.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка та обґрунтування пропозицій із впровадження в господарську практику ефективного менеджменту експортного потенціалу галузей АПК України, що дасть можливість оптимального його формування, використання та нарощування для підвищення конкурентноздатності аграрного сектору економіки України. У відповідності до наукового дослідження були поставлені та вирішені такі основні задачі:

- узагальнено основні тенденції формування та функціонування експортного потенціалу АПК як ланки національного аграрного сектору, що дало можливість виявити особливості його інтеграції у світогосподарські стосунки;
- обґрунтовано наукові основи формування експортного потенціалу окремих галузей АПК на основі ефективного використання наявного агропотенціалу галузевих підкомплексів АПК з метою створення стратегії формування структури внутрішнього і зовнішнього ринків продовольства;
- розроблено концептуальний підхід до формування системи експортного потенціалу аграрного комплексу та обґрунтовано методологічний ланцюг, що супроводжує оптимізацію та менеджмент експортного потенціалу окремих галузей АПК;
- опрацьовано програми регулювання ринку основних експортно орієнтованих продуктів агропромислового комплексу на період до 2005 року;
- обґрунтовано пріоритетні напрями формування та перспективні шляхи розвитку експортного потенціалу галузей АПК, що дають можливість окремим регіонам України формувати поточні та довгострокові пріоритети збільшення виробництва експортно орієнтованої агропромислової продукції на основі оптимізації механізму впровадження у виробництво інвестиційно-інноваційного менеджменту;
- розроблено методику моделювання структури інвестиційних пріоритетів в регіональному АПК, що є основою формування стратегії доцільності та першочерговості інвестування експортно орієнтованих галузей;
- обґрунтовано методику оцінки регіональних агропрограм по нарощуванню експортного потенціалу, що передбачає усунення негативного впливу окремих факторів і дає можливість здійснити повноцінне забезпечення продовольчої безпеки регіону, використання зовнішніх зв'язків як додаткового фактору економічного зростання галузей АПК.

Об'єктом дослідження є процеси формування та використання експортного потенціалу агропромислового комплексу в ринкових умовах та механізми його адаптації до вимог міжнародної інтеграції. Поглиблені дослідження здійснені на матеріалах сільськогосподарських підприємств Київської області України.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних напрямів формування, зберігання, нарощування та використання експортного потенціалу галузей АПК в умовах адаптації до вимог ринку. Предмет дослідження розглядається в контексті сучасного і перспективного розвитку регіональних підкомплексів.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених у дисертаційній роботі завдань були використані такі методи та методики: монографічний – при вивченні та аналізі наукової, науково-технічної та економічної літератури з досліджуваної проблеми, усвідомленні змісту, місця та завдань менеджменту експортного потенціалу, а також функціонування системи “експорт-імпорт”; методи економічного аналізу – при оцінці сучасного стану ефективності виробництва продукції експортно орієнтованих галузей та її експорту; методи формування блок-схем та графічні – при розробці схем розподілу окремих показників, якісних характеристик, алгоритмів досягнення кінцевого результату; метод кореляційно-регресійного аналізу – при розробці методики програмування рівня урожайності сільськогосподарських культур регіонального АПК;

методи оптимізаційного та імітаційного математичного моделювання економічних процесів – при розробці еколого-економічної моделі функціонування галузей рослинництва та маркетингової моделі формування пропорцій обсягів регіонального виробництва, фондів споживання, показників попиту та пропозиції продукції рослинництва; метод кластеризації - для програмування пріоритетів інвестування в регіональних АПК України; методи співставлення – з метою порівняння фактичного рівня виробництва експортно орієнтованої продукції з критичними межами та прогнозними розрахунками для виконання регіональних агропрограм.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в системному дослідженні комплексу теоретичних і методичних підходів до формування, нарощування, збереження та реалізації експортного потенціалу галузей АПК України, вона відображена в основних науково–практичних результатах, які виносяться на захист:

- узагальнено сучасні наукові погляди на менеджмент експортного потенціалу та сформульовано його особливості для АПК України;
- обґрунтовано принципово нову концептуальну схему функціонування системи експортного потенціалу галузей АПК, що дає можливість розробити й оптимізувати регіональні агропрограми для нарощування обсягів виробництва продукції експортно орієнтованих галузей;
- розроблено методичку програмування експортного потенціалу регіонального АПК з використанням економіко–математичного моделювання економічних процесів в агропромисловій сфері;
- запропоновано методичку економічної оцінки наслідків впливу на формування експортного потенціалу технологічних, інвестиційних, інноваційних та соціально–економічних факторів, що дає змогу на її основі розробити пропозиції щодо вдосконалення менеджменту експортного потенціалу залежно від конкурентних переваг регіонального АПК.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені в дисертації методи, моделі та методички можуть бути використані при розробці й обґрунтуванні національної стратегії формування експортного потенціалу галузей АПК, регіональних програм формування експортно–імпортного сальдо окремих видів продукції, у корпоративних об'єднаннях при плануванні структури диверсифікацій агропродовольчих продуктів, розробці планів і вимог моніторингу експортної продукції галузей АПК України. Основні наукові результати та висновки, отримані в дисертаційній роботі, були розглянуті управлінням статистики сільського господарства та навколишнього середовища Держкомстату України, управлінням сільського господарства та продовольства Васильківської райдержадміністрації, СП ЗАТ “Украгробізнес” і отримали позитивну оцінку щодо впровадження у виробництво.

Особистий внесок здобувача. Розробка теоретичних і методичних положень дисертації, пошук та аналіз інформаційного забезпечення досліджень, обробка вихідної інформації на основі застосування сучасних методів математичного моделювання економічних процесів, опрацювання практичних шляхів подальшого розвитку експортного потенціалу галузевих підкомплексів і розробка прогнозних рекомендацій та обґрунтування основних наукових висновків виконані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження були представлені й обговорювалися на науково–практичних конференціях професорсько–викладацького складу та аспірантів факультету аграрного менеджменту НАУ (м. Київ, 1996–2000 рр.), науково–практичній конференції “Управління організацією: теорія і практика” (20–21 березня 1997 р., НТУУ “КПІ”), на Міжнародній науково–практичній конференції “Проблеми ефективного функціонування

АПК в умовах нових форм власності та господарювання” (17–18 травня 2001 р., м. Харків, ХДТУСГ) та на другій Міжнародній економетричній конференції “Економетричні методи і моделі в економіці: теорія і практика”(вересень 2001 р., м. Львів). Дисертаційна робота як завершена наукова праця доповідалась та розглядалась на спільному розширеному засіданні кафедр економічної кібернетики і менеджменту та маркетингу НАУ (протокол №7 від 30.03.2001р.).

Публікації. Основні результати дисертаційних досліджень опубліковані в 4 статтях у фахових виданнях та збірниках матеріалів 3 науково-практичних конференцій.

Обсяг та структура дисертації. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 232 сторінки машинописного тексту. Вона складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 213 найменувань, містить 15 таблиць, 31 рисунок та 11 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, задачі, предмет і об'єкт дослідження, викладено зв'язок роботи з науковими програмами і планами, відображено наукову новизну й практичне значення, апробацію одержаних результатів та їх публікацію, впровадження у виробництво результатів науково-дослідної роботи та особистий внесок здобувача.

У першому розділі *“Особливості формування експортного потенціалу галузей АПК в ринкових умовах”* викладені особливості реформування сільськогосподарських підприємств та шляхи оптимальної адаптації їх організаційної та виробничої структур до вимог ринку, розглянуті зовнішньоекономічна діяльність підприємств АПК як один із факторів стабільного розвитку економіки України та можливості підвищення ефективності експортного потенціалу галузей АПК.

Встановлено, що роль сільського господарства на сучасному етапі розвитку економіки проявляється в тому: по–перше, наскільки рівень його розвитку задовольняє потреби населення в продовольстві; по–друге, як забезпечуються сировиною різні галузі народного господарства, передусім переробна промисловість; по–третє, в ступені його експортних можливостей.

Дослідження факторів, які лежать в основі реформування сільськогосподарських підприємств та шляхів оптимальної адаптації їх виробничої структури до вимог ринку дало можливість розкрити сутність та особливості формування експортного потенціалу підприємств АПК, визначити напрями їх пристосування до ринкового середовища з врахуванням зовнішньоекономічної діяльності.

Зовнішньоекономічні зв'язки в системі АПК посідають значне місце в економічній діяльності України і є одними з істотних факторів впливу на структуру й ефективність розвитку АПК. Дослідження показують, що в умовах переходу до ринку необхідно забезпечити нову якість зовнішньоекономічної діяльності, спрямовану на швидке входження країни в міждержавну господарську систему на основі ідентифікації світових вимог до експортної продукції.

На основі оцінки стану діяльності в зовнішньоекономічній сфері за 1996-2000 рр. в роботі визначені ряд проблем, що потребують вирішення, зокрема, незбалансованість товарообміну, тенденція росту зовнішньої заборгованості, розлад горизонтальних зв'язків між підприємствами і практично повне припинення матеріально–технічного забезпечення підприємств–експортерів, низька конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, її невідповідність міжнародним стандартам тощо.

Усі ці фактори негативно впливають на інтеграцію економіки України у світову систему. В роботі обґрунтовано передумови процесів включення України до системи світогосподарських зв'язків, етапність подолання довгострокових негативних тенденцій, пріоритети структурної переорієнтації зовнішньоекономічної діяльності. Такий підхід дав можливість виявити основні чинники, що формують умови експортного потенціалу АПК з метою ефективно використати географічне та геополітичне положення України, природно-кліматичні умови, трудовий та агропотенціал для раціонального ведення і розширення сфери зовнішньоекономічної діяльності. Реалізація цих умов і факторів дає можливість Україні розширити ринки збуту продукції сільського господарства, проводити політику самозабезпечення, зменшити імпорتنу залежність від деяких видів продукції й послуг тощо. Це пов'язано з тим, що з переходом економіки України на ринкові відносини значення зовнішнього ринку зростає і вихід господарюючих суб'єктів на світові ринки сировини та продукції аграрного сектору має велике значення як для країни так і для самих товаровиробників-експортерів. Дослідженнями встановлено, що експортний потенціал сільгосп підприємств доцільно розглядати як складну систему його виробничого, агресурсного, природно-ресурсного і біопотенціалів (рис.1). Аналіз взаємозв'язків потенціалів підприємства-експортера свідчить про необхідність застосування системного підходу до регулювання його основних процесів, розробки механізму вдосконалення ефективності аграрного менеджменту в питаннях нарощування експортного потенціалу окремих галузей виробництва та виходу держави на світові продовольчі ринки з конкурентоспроможною продукцією.

Рис.1. Схема взаємозв'язків потенціалів підприємства АПК

У процесі досліджень в структурі агропродовольчого потенціалу за функціональними ознаками і відповідно до продуктового складу були виділені стратегічні потенціали

зернопродуктового, цукробурякового та олійножирового продуктових підкомплексів і розроблені програми регулювання ринків цієї продукції.

У розробленій в дисертації системі менеджменту переважає маркетинговий підхід, кінцевим результатом господарювання є в першу чергу стійке забезпечення потреб споживачів, застосування в управлінні галузями і виробництвом методів математичного моделювання та інформаційних технологій, що дає змогу приймати оптимальні рішення при альтернативній оцінці варіантів розвитку господарської діяльності галузей АПК. Виконана оцінка альтернатив розвитку експортного потенціалу окремих галузей дає змогу підвищити ефективність його менеджменту, обґрунтувати перспективні напрями зовнішньоекономічної діяльності в умовах державної підтримки, формування нового торговельного режиму, збільшення частки і обсягів продукції з високим ступенем обробки, самостійності економічного розвитку окремих регіонів.

У другому розділі **“Ефективність зовнішньоекономічних зв'язків та програмування експортного потенціалу регіональних АПК”** виконано економіко-математичний аналіз сучасного стану розвитку економіки регіону та його зовнішньоекономічних зв'язків, обґрунтовано методика програмування експортного потенціалу регіонального АПК, здійснено економіко-математичне моделювання процесів розвитку окремих систем експортного потенціалу та запропоновані ефективні методи управління ними. Проведені дослідження показують, що прогнозування розвитку експортного потенціалу окремих регіонів повинно базуватися на обґрунтуванні та оптимізації власних регіональних програм. Встановлено, що регіони України суттєво відрізняються демографічним складом, співвідношенням аграрної та інших галузей виробництва, рівнем забезпеченості населення власними та імпортованими продуктами харчування, ресурсним потенціалом, структурою організаційних виробничих формувань (фермерськими, кооперативними, акціонерними, орендними та іншими господарствами), особливостями зовнішньоекономічної діяльності.

Аналіз сучасного стану економіки Київської області України, ефективності зовнішньоекономічної діяльності регіону за 1996-1999 рр., структури експортних поставок, зовнішньоторговельного обороту тощо дав можливість розробити методика визначення обсягів ввозу та вивозу сільськогосподарської продукції.

Для вирішення цього завдання вводяться дві системи коефіцієнтів. Перша з них характеризує товарність кожної галузі АПК і представлена як відношення вивозу до об'єму місцевого виробництва, тобто

$$R_i^{(1)} = W_i / X_i ,$$

де i - вид сільськогосподарської продукції, $i=1,2,\dots,n$;

n - кількість видів продукції, що вивозиться;

W_i - об'єм експорту за межі регіону продукції i -го виду;

X_i - об'єм місцевого виробництва продукції i -го виду.

Друга система регіональних показників характеризує частку імпорту в загальному обсязі продукції, що споживається в регіоні, тобто

$$R_i^{(2)} = V_i / (X_i - W_i + V_i) ,$$

де V_i - імпорт сільськогосподарської продукції i -го виду.

Запропонований підхід на основі співставлення двох систем коефіцієнтів дає можливість

визначити рівень самозабезпеченості регіону продукцією сільського господарства та потенційні можливості експорту.

Особливістю розробленої методики є те, що на основі визначення пріоритетних галузей АПК, які орієнтовані на виробництво експортної продукції, здійснюється оптимізація використання ресурсів при їх розміщенні й виробництві продукції (X_i) та програмування експортного потенціалу регіонального АПК.

Розроблена в дисертації методика програмування експортного потенціалу регіону включає ряд етапів.

На першому - здійснюється програмування урожайності сільськогосподарських культур на основі оптимізації ґрунтового живлення та внесення мінеральних добрив.

Екологозабезпечуючий напрямок ведення сучасного сільського виробництва вимагає отримання високих врожаїв при збереженні й відновленні родючості ґрунту. Моделі родючості є наближеним відображенням властивостей ґрунту задовольняти потреби сільськогосподарських рослин при певних екологічних і соціально-економічних умовах. Розроблена економіко-математична модель в порівнянні з іншими екологічними моделями розміщення достатньо повно враховує всі агротехнічні умови та вимоги до ґрунтів сільськогосподарських культур.

Модель реалізована для задачі оптимізації розміщення сільськогосподарських культур на полях різної родючості на прикладі господарства приміського типу – КСП “Тарасівський” Київської області.

Другий етап – обґрунтовуються можливі валові збори експортно орієнтованої продукції сільськогосподарського призначення з урахуванням того, що територіальна обмеженість сільськогосподарських земель вимагає одержання з кожного гектару угідь при відповідній технології максимальної кількості продукції для внутрішнього споживання та експорту за межі регіону.

Третій – здійснюється розподіл валового збору продукції по каналам споживання. Ємність внутрішнього ринку характеризується інтегрованою величиною фонду споживання за раціональними нормами, величиною витрат у сільськогосподарському виробництві, природними втратами та резервними фондами, обсягом промислового споживання та переробкою на нехарчові цілі.

Розрахунки експортно-імпортних можливостей кожного виду діяльності проводяться на основі розробленої імітаційної моделі для оцінки і прогнозування можливостей регіонального виробництва, визначення фонду споживання, показників попиту та пропозиції продукції рослинництва регіону (табл.1).

Проведений моніторинг фактичного та програмованого рівня виробництва, споживання, попиту та пропозиції продукції сільського господарства дає підстави визначити, що Київська область схильна до самозабезпеченості продуктами харчування і має унікальні можливості для розвитку зовнішньоекономічної діяльності та нарощування експортного потенціалу галузей регіонального АПК.

Таблиця 1 - Рівень самозабезпечення та експортні можливості галузей АПК Київської області

Продукція виробництва	Валове виробництво, тис.т		Регіональне споживання, % до загального		
	1999 р.	програм. рівень	1999 р.	програм. рівень	
Експортні можливості (+), потреба (-)					
	програм. рівень				
		тис.т	% від валового збору	тис.т	% від валового збору

Зерно	1411,2	1987,2	125,5	79,9	-359	-25,5	398,7	20,1
Цукор	230	355,4	41,1	32,1	135,9	58,9	241,2	67,9
Картопля	1175	1616,8	80,4	64,7	230,4	19,6	570,6	35,3
Овочі	344,3	382,5	89,8	84,8	35,1	10,2	57,9	15,2

Ефективність функціонування агропромислового комплексу в ринкових умовах значною мірою обумовлена методами управління експортним потенціалом його галузей, характером формування та нарощування потенційних можливостей експортно орієнтованих виробництв продуктивних підкомплексів.

При цьому менеджмент експортного потенціалу передбачає управління не самим потенціальним експортом сільгосппродукції, тобто не станом експортної системи, а змінами цього стану, що визначає відповідний механізм управління, починаючи від організації виробництва до оптимізації реалізації товарного потенціалу. Тому всі заходи менеджменту мають бути спрямовані на досягнення таких умов, що забезпечують ефективне управління експортним потенціалом галузей АПК. Управління експортним потенціалом передбачає передумови та фактори його формування, напрями нарощування, збереження та використання.

Встановлено, що експортний потенціал сільськогосподарських підприємств залежить від комплексу факторів, серед яких визначають фактори соціально-економічного, технологічного і організаційного типу.

Вивчення умов функціонування системи експортного потенціалу в регіоні та його управління дало можливість розробити відповідну концептуальну модель. На основі системного підходу експортний потенціал представлено як складну економічну систему з множиною складових елементів та зв'язків, які в процесі взаємодії забезпечують функціонування системи в цілому (рис.2).

Наявний агропотенціал та ступінь забезпеченості трудовими ресурсами дають можливість запровадити інновації в сферах виробництва, а також нарощувати виробництво продукції сільського господарства з орієнтацією на експорт, враховуючи конкурентоздатність, вимоги до якості та екологічної чистоти, рівень світових цін.

Рис.2. Модель формування експортного потенціалу у середовищі експортера

У той же час, із впровадженням експортно орієнтованої стратегії розвитку регіонального АПК повинна здійснюватися обґрунтована імпортозаміщуюча політика, головне завдання якої – сприяти технічному переоснащенню АПК і забезпечення його продукцією, яка не виробляється національним аграрним сектором або виробляється в недостатній кількості.

У процесі вирішення цих проблем слід виходити із того, що для підвищення ефективності експортного потенціалу необхідні як дослідження тенденцій розвитку та очікуваних змін в структурі внутрішнього і зовнішнього ринків, так і розробка й реалізація заходів, спрямованих на поліпшення структури виробництва і забезпечення диференційованого підходу до стимулювання обміну конкретними видами товарів. Для реалізації цих завдань у роботі обґрунтовано менеджмент систем експортного потенціалу галузей АПК, зокрема агроекологічної системи, інноваційної системи за умови високого ступеня переробки продукції сільського господарства та застосування малозатратних й енергозберігаючих технологій в галузях аграрного виробництва.

У дисертаційній роботі розроблена також концептуальна модель управління експортною системою АПК України, яка дає можливість обґрунтувати структуру формування експортного потенціалу по окремих видах сільськогосподарської продукції (рис.3).

Рис. 3. Методика програмування (оцінки) експортного потенціалу

Розроблений алгоритм моделювання процесу формування експортного потенціалу галузей АПК регіону являє собою послідовність розрахунків, що включають:

- а) варіанти державної (регіональної) потреби основних видів сільськогосподарської продукції, що розраховується на основі нормативних норм харчування, демографічних показників (приросту населення, зміни структури попиту, масштабу імпорту харчових продуктів);
- б) потреби та можливості місцевих підприємств, що переробляють сільськогосподарську сировину, з урахуванням їх кількості та продуктивності, умов та особливостей розміщення;
- в) планування оптимальної структури виробництва з урахуванням регіональної потреби, продовольчої безпеки країни та потенційного рівня вивозу продукції за межі регіону.

Таким чином, нарощування експортного потенціалу можливе за умови підвищення ефективності функціонування сільського господарства, запровадження в аграрний сектор біологічних, технічних, технологічних й управлінських інновацій та оптимізації інвестиційного процесу в галузях АПК.

У третьому розділі **“Шляхи підвищення ефективності формування експортного потенціалу галузевих регіональних програм”** висвітлено значення інноваційного менеджменту при формуванні та нарощуванні експортного потенціалу галузей АПК, здійснено економіко-математичне моделювання структури інвестиційних пріоритетів та запропоновано методику прогнозування розвитку експортного потенціалу в структурі регіональних програм.

Встановлено, що основними компонентами інноваційного менеджменту є виявлення, вивчення та запровадження в дію високоефективних заходів та технологій на всіх етапах життєвого циклу продукції (сфера виробництва, переробки, транспортування, реалізації, управління, інформаційного забезпечення).

Аналіз сфери виробництва свідчить, що нині в арсеналі АПК України залишилось 360 тис. тракторів (із 455 тис. на 1990 р.), з них 211 тис.- майже повністю вичерпали свій ресурс, а рівень амортизації 144 тис. - становить 45-75 відсотків. Перестала існувати раніше розроблена система машин для АПК, яка налічувала більше як 1500 найменувань. У роботі обґрунтовано перспективну систему державних заходів активізації інноваційного процесу, яка, зокрема, передбачає концентрацію технічних, матеріальних, фінансових і наукових ресурсів для експортно орієнтованих галузей в окремих регіонах, напрями впровадження інновацій, показано роль і значення інформаційних технологій в інноваційних процесах.

Обмеженість можливостей інвестиційного забезпечення агропродовольчого сектору ставить успішність подолання кризи регіональних продовольчих комплексів у пряму залежність від раціонального вибору в їх складі структурно-інвестиційних, інституціональних та інших пріоритетів розвитку. Отже, необхідне концентроване спрямування обмежених інвестиційних ресурсів регіону та централізованих капітальних вкладень у галузі, що спроможні стати основою раціональної територіальної організації регіонального продовольчого комплексу із стабільною експортною спрямованістю

товарних потоків.

У дисертаційній роботі акцентується увага на тому, що інвестиційні пріоритети в АПК доцільно реалізовувати шляхом здійснення галузевих та спеціальних інвестиційних програм, які не повинні охоплювати велике поле діяльності через обмеженість ресурсів. Кошти, що виділяються під програму, необхідно використовувати на принципах конкурсності, адресності, персональної відповідальності та контролю за їх використанням.

Принцип пріоритетності стає важливим інструментом державної політики регулювання інвестиційної діяльності, за допомогою якого важливо сконцентрувати внутрішні та зовнішні фінансові ресурси на об'єктах інвестування, що мають стратегічне значення для економіки регіону.

Аналіз динаміки кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств, прострочених платежів, географічної структури іноземного інвестування в Україні, розподілу надходжень інвестицій за формою внесення, факторів, які сприяють залученню інвестицій тощо, вказує на важливі теоретичну і практичну значимість цієї проблеми в умовах формування експортного потенціалу.

Для обґрунтування пріоритетних напрямів формування потенціалу регіону була розроблена спеціальна програма їх оцінки за певними критеріями, а також економіко-математична модель оптимізації пріоритетів, яка реалізована на основі програми багатовимірної класифікації (алгоритм кластерного аналізу).

У результаті розв'язку задачі отримані дані, на основі яких робиться висновок про пріоритетність галузей в регіональному АПК, про доцільність та першочерговість вкладення інвестицій в експортно орієнтовані виробництва, а також які дозволяють приймати інші управлінські науково-обґрунтовані рішення, зокрема, обумовлені необхідністю переведення процесів виробництва із одного стану (t) в інший (t+1) на основі оцінки природних, соціальних, ресурсних особливостей регіону.

В умовах становлення ринку задачі прогнозування розвитку агроекономічних структур характеризуються багатокроковими процесами прийняття рішень. Прогнозування на основі моделювання дозволяє кількісно оцінити проблеми управління інвестиційними, матеріально-технічними та виробничими ресурсами і знаходити ефективні рішення у різних умовах господарювання з урахуванням часу, ризику, інфляції, невизначеності. Прогнозування розвитку регіонального АПК в дисертаційній роботі пропонується представити у вигляді взаємопов'язаних проблем, що являють собою систему модулів, які всебічно характеризують агропромислове виробництво регіону.

На першому етапі прогнозування визначаються потреби регіону в продовольчих товарах, сільськогосподарській продукції та сировині.

На другому етапі визначаються можливості регіону задовольнити власні потреби в продукції АПК за рахунок власного виробництва.

Третій етап визначає зв'язки регіону, дозволяє в залежності від статусу регіону (експортуючий чи імпортуєчий) удосконалити міжрегіональні продовольчі та сировинні зв'язки.

На четвертому етапі стає можливим розрахувати об'єм інвестицій, необхідний для ефективного розвитку галузей регіонального АПК, з метою задоволення потреб регіону в продукції агропромислового виробництва й експортних можливостей.

ВИСНОВКИ

1. Реформування сільськогосподарських підприємств та адаптація їх господарської та

виробничої структури до вимог ринку призвели до відчутних змін і у зовнішньоекономічній діяльності АПК окремих регіонів України. Нарощування експортного потенціалу регіонального АПК потребує визначення нових принципів побудови економічної стратегії такої зовнішньоекономічної діяльності, що дозволяє забезпечити високий рівень економічної і продовольчої безпеки країни.

2. Встановлено, що зовнішньоекономічна діяльність підприємств є одним із факторів, які забезпечують довгострокове економічне зростання національної економіки. В інтересах національного і регіонального господарського розвитку потрібно ефективно задіяти механізм зовнішньоекономічного співробітництва. У сфері АПК протягом 1998-2000 рр. дещо уповільнилася тенденція падіння зовнішньоторговельного обороту. Так, в 1999 р. загальний обсяг експорту України склав 11581,6 млн. доларів США, зокрема, на продукцію сільського господарства і продукцію його переробки припадало 12,3%; імпорту склав 11846,1 млн. доларів США і 7,5% відповідно. Від'ємне сальдо у розмірі 135,9 млн. доларів США припадало на продукцію харчової промисловості. У січні – квітні 2001 р. оборот зовнішньої торгівлі України становив 9962 млн. доларів США і проти січня–квітня 2000 р. збільшився на 8,7%. При цьому обсяги експорту збільшилися на 21,1%, імпорту - зменшилися на 2,1% і становили 5177,7 та 4784,3 млн. доларів США відповідно. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило 393,4 млн. доларів США проти негативного 611,3 млн. доларів.

3. Вигідне географічне та геополітичне становище України, кліматичні умови для ведення конкурентоспроможного сільського господарства, трудовий та агропотенціал є основою забезпечення інтеграції національної економіки у світову, закріплення українських підприємств АПК на ринках СНД, підвищення впливу країни в міжнародному поділу праці шляхом проведення політики експортної орієнтації аграрної економіки.

4. Опрацьована в роботі методологія аграрного менеджменту з орієнтацією на підвищення ефективності експортного потенціалу галузей АПК передбачає розробку спеціальних програм регулювання ринку зерна, цукру, олійних культур тощо, виявлення постійних та кон'юнктурних факторів, що впливають на розвиток зовнішньоекономічних відносин, оптимізацію їх структури, державну підтримку експорту продукції галузей АПК як стратегічного напрямку зовнішньоекономічної політики на сучасному етапі.

5. Основою реалізації системи менеджменту з орієнтацією на експорт є розроблені концептуальні моделі стратегії господарської діяльності експортно орієнтованих підприємств, комплекс економіко-математичних моделей оптимізації їх структури, прогнозування інноваційних факторів й інвестиційних процесів і на цій основі оцінка альтернатив розвитку експортного потенціалу галузей АПК, збалансування експортно-імпортного сальдо тощо.

6. Важливим завданням розвитку економіки України на сучасному етапі є перетворення її в конкурентоздатну, яка активно приймає участь у світогосподарських зв'язках. Розв'язок цієї задачі обумовлений насамперед розвитком економіки регіонів країни. Аналіз стану розвитку окремих регіонів, зокрема Київської області, та їх зовнішньоекономічних зв'язків свідчить, що не зважаючи на існування внутрішніх проблем, пов'язаних із забезпеченням науково обґрунтованих норм споживання населення України, в окремих регіонах існують також резерви по розширенню продовольчого експорту. В роботі виявлені ці резерви, обґрунтовані заходи їх стійкого розвитку на основі експортного маркетингу з врахуванням особливостей внутрішнього ринку.

7. Одним із факторів забезпечення стійкості зовнішньоекономічної діяльності АПК

регіону є програмування експортного потенціалу. У роботі обґрунтована методика програмування (оцінки) експортного потенціалу регіону, яка включає систему економіко-математичних моделей, що охоплюють життєвий цикл експортно орієнтованої продукції з врахуванням сучасних технологій. Розрахунки свідчать, що в зоні Київської області є можливість підвищити урожайність експортно орієнтованої продукції сільського господарства: зернових - в середньому на 40%, картоплі - на 20-30, цукрового буряку - на 50-60, овочів - на 10-15%, що значно підвищує економічну ефективність експорту продукції сільського господарства.

8. Досліджені у дисертації системи експортного потенціалу галузей АПК розширюють змістовні функції менеджменту, а вивчення умов функціонування системи експортного потенціалу дає змогу розробити його модель в середовищі експортера. Методика передбачає виявлення стадій управління експортним потенціалом, оптимізацію структури поєднання внутрішнього і зовнішнього ринків продукції на основі розробленого алгоритму створення механізму організаційно-економічних факторів збереження та нарощування експортного потенціалу.

9. У роботі обґрунтовані напрями підвищення ефективності формування експортного потенціалу галузевих регіональних програм, що передбачають впровадження інноваційного менеджменту з метою покращення технологічного та технічного забезпечення (більшість основних технічних засобів відпрацювали свій амортизаційний термін), розроблена методика оцінки альтернативних інноваційних проектів на основі методів математичного моделювання, визначені умови використання інформаційних технологій в рослинництві, обґрунтовані фактори, що сприяють залученню іноземних інвестицій та їх менеджмент з метою оптимізації прийняття рішень, а також шляхи довгострокової виробничої кооперації та пріоритетні сфери в галузях АПК. Розроблений підхід має велике теоретичне і практичне значення для пошуків надходжень іноземних інвестицій, адже за досліджуваний період для потреб АПК використовувалося біля 200 млн. доларів США за рік в середньому, що в порівнянні з потребою становить лише 1-2%.

На основі застосування багатокрокових процесів прийняття рішень оцінені основні показники експортного потенціалу регіону, що є основою для розробки довгострокових програм оптимального використання міжнародного розподілу праці з метою обміну товарами і послугами, а також в інших сферах зовнішньоекономічної діяльності.

список опублікованих праць

1. Клименко Н.А. Менеджмент експортно-імпортного потенціалу АПК України // Науковий вісник НАУ. – 1998. - №4. – С. 191-199.
2. Клименко Н.А. Концепція регулювання та моделювання експортно-імпортної системи агропромислового комплексу України // Науковий вісник НАУ. – 1999. - №14. – С. 365-373.
3. Клименко Н.А. Шляхи адаптації експортно орієнтованих галузей АПК до ринкових умов // Вісник аграрної науки. – 2000. - №7. – С. 79-80.
4. Клименко Н.А. Стан та перспективи експортного потенціалу продуктивних підкомплексів // Науковий вісник НАУ. – 2000. - №29. – С. 229 - 233.
5. Клименко Н.А. Економетрична модель та менеджмент експортного потенціалу галузей АПК України // Вісник Львівської комерційної академії. – 2001. - Вип. 9. – С. 65 - 68.
6. Кадієвський В.А., Клименко Н.А. Менеджмент та прогнозування експортного

потенціалу галузей АПК України // Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання. - К.: ІАЕ УААН, 2001. - С. 49-52.
7. Кадієвський В.А., Клименко Н.А. Менеджмент експортно - імпорного потенціалу галузей АПК України // Управління організацією: теорія і практика: Матеріали науково-практичної конференції. - Київ: НТУУ "КПІ", 1997. - С. 43-44.

Клименко Н.А. Менеджмент експортного потенціалу галузей агропромислового комплексу України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.06.02 – підприємництво, менеджмент та маркетинг. – Національний аграрний університет, Київ, 2001.

Дисертація присвячена теоретичними і практичним питанням управління експортним потенціалом галузей АПК України. У дисертації запропоновано новий концептуальний підхід до формування системи експортного потенціалу аграрного комплексу, на його основі розроблена схема взаємозв'язків сукупності потенціалів для підприємств АПК. Обґрунтовано методологічний ланцюг, що супроводжує оптимізацію експортного потенціалу окремих галузей та конкретні рекомендації щодо удосконалення менеджменту експортного потенціалу в АПК України відповідно до вимог ринкової економіки.

Ключові слова: аграрна сфера, менеджмент, зовнішньоекономічна діяльність, експортний потенціал, конкурентоспроможність, інвестиційно-інноваційна діяльність, методи, моделі, прийняття рішень.

Клименко Н.А. Менеджмент експортного потенціала отраслей агропромышленного комплекса Украины. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.06.02 – предпринимательство, менеджмент и маркетинг. – Национальный аграрный университет, Киев, 2001.

Диссертация посвящена теоретическим и практическим вопросам управления экспортным потенциалом отраслей АПК Украины. Раскрыты особенности и проведено комплексное исследование действующей практики управления экспортным потенциалом в аграрной сфере АПК. Особенности применения системного подхода к оценке уровня агропромышленного производства и экспортно-импортных возможностей АПК позволили разработать и обосновать схему функционирования экспортной системы агропромышленного комплекса и алгоритм адаптации хозяйств региона к рыночным условиям.

Обоснована необходимость изучения и внедрения в отечественную практику опыта зарубежных стран относительно построения и функционирования системы управления экспортно-импортной сферой.

Выявлены количественные и качественные изменения в сфере экспорта и импорта продукции отраслей АПК Украины и изучены разработанные программы регулирования рынков основных экспортно ориентированных отраслей агросферы.

Определена взаимосвязь и предложена схема элементов, составляющих совокупность потенциалов хозяйств АПК.

На основе проведенного анализа наличия и использования ресурсов региона разработаны методические подходы к формированию и использованию экспортного потенциала отраслей регионального АПК.

Предложена и обоснована методологическая цепь, что сопровождает оптимизацию и

менеджмент экспортного потенциала отдельных отраслей АПК.

Разработана концептуальная модель управления экспортной системой АПК Украины и обоснована структура формирования и оценки экспортного потенциала по отдельным видам сельскохозяйственной продукции.

Определены приоритетные направления формирования и перспективные пути развития экспортного потенциала отраслей АПК, что дает возможность отдельным регионам Украины формировать текущие и длительные приоритеты увеличения производства конкурентоспособной продукции внедряя в агробизнес механизм инвестиционно-инновационного менеджмента.

Обоснована и предложена модель оптимизации структуры инвестиционных приоритетов в региональном АПК.

Разработаны методические подходы к прогнозированию (ex-post прогноз) развития отраслевых региональных программ экспортно ориентированного направления.

Ключевые слова: аграрная сфера, менеджмент, внешнеэкономическая деятельность, экспортный потенциал, конкурентоспособность, инвестиционно-инновационная деятельность, методы, модели, принятие решений.

Klimenko N.A. The export potential management of the agroindustrial branches of Ukraine. –Manuscript.

Thesis for the scientific degree of the candidate of economical sciences by specialty 08.06.02 – entrepreneurship, management and marketing. National Agrarian University, Kiev, 2001.

The thesis highlights the theoretical and practical matters of export potential management in agroindustrial branches of Ukraine. The thesis proposes new conceptual approach for foundation of export potential system, which is the key element for the development of potential interrelations for agroidustrial complex. There is also a methodological link followed by optimization of export potential for some branches; it is also given real recommendations for the improvement of export potential management in agroindustrial complex of Ukraine according to the market economy requirements.

Key words: agricultural sphere, management, international economic activity, export potential, investments and innovations, methods, models, decision making.